

Kształtowanie samodzielności uczniów w edukacji wczesnoszkolnej

Pomóż mi, a zrobię to sam.
M. Montessori

Coraz szybsze tempo przemian we wszystkich dziedzinach życia wymaga przygotowania ludzi do sprostania zadaniom, które postawi przed nimi bliżej nieokreślona przyszłość. Wynika stąd swoiste zadanie dla edukacji. Polega ono na ukształtowaniu takiego człowieka, który potrafi w tej nowej przyszłości żyć i działać.

Wychodząc z założenia, że najwyższą wartością jest człowiek, należy przygotować go także do tego, by umiał twórczo przekształcać rzeczywistość oraz realizować siebie jako wartość. Sprostać temu może tylko osoba samodzielna, zdolna do kierowania własnym rozwojem i korzystania z możliwości, jakie stawia przed nią świat. W opinii naukowców, możliwości te wykorzystywane są przez ludzi w zaskakująco małym stopniu. Uważa się, że jest to następstwem rozwoju współczesnej cywilizacji, która spycha człowieka do roli konsumenta informacji i konsumenta dóbr. „Winą” za to obarcza się również cały system oświatowy. Powszechne jest twierdzenie, że nie jest on zdolny do wykształcenia ludzi dostatecznie samodzielnych.

Wydaje mi się, że szczególnie szkoła, w której przez wiele lat uczą się dzieci i młodzież, dysponuje niewykorzystanymi w pełni możliwościami w tym względzie. Dlatego właśnie w swej pracy z dziećmi podejmuję działania zmierzające do kształtowania samodzielności w myśleniu i działaniu.

Kształtowanie kompetencji samodzielności

Naukowcy zajmujący się problematyką samodzielności postulują realizację tego celu poprzez:

- respektowanie wszelkich przejawów naturalnej skłonności dzieci do samodzielności (inicjatywa, pomysłowość, aktywność)
- wzmacnianie motywacji do samodzielnej pracy i samooceny
- inspirowanie do formułowania problemów i samodzielnego ich rozwiązywania
- przyzwyczajanie do sprawdzania i korekty uzyskanych wyników
- wdrażanie do planowania, świadomego i samodzielnego wykonania pracy oraz samokontroli
- stwarzanie warunków optymalnych dla rozwoju samodzielności (metody, treści, zasady, środki, styl kierowania, organizacja i baza kształcenia)

Przewidywane osiągnięcia uczniów w zakresie samodzielności

Teoretycy wychowania podkreślają, że w wyniku podejmowanych działań uczeń powinien:

- określać (choć w minimalnym stopniu) cele własnych działań i wynikające z nich zadania
- stopniowo wypracowywać własne sposoby działania
- wykonywać powierzone zadania bez pomocy i kontroli z zewnątrz
- współdziałać w kontroli, ocenie i korekcie pracy własnej

Poniższa tabela przedstawia osiągnięcia uczniów w zakresie poszczególnych składników kompetencji:

KOMPETENCJA	NABYWANIE UMIEJĘTNOŚCI	NIEZBĘDNA WIEDZA	KREOWANE CECHY OSOBOWOŚCI
1. Samodzielność w myśleniu.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ stawia pytania ➤ samodzielnie formułuje problemy ➤ przeformułuje problemy ➤ wyszukuje potrzebne informacje ➤ określa cele własnych działań (choć w minimalnym stopniu) ➤ ustala wynikające z nich zadania ➤ stopniowo wypracowuje własne sposoby rozwiązania problemu ➤ przewiduje skutki własnych czynów ➤ wykorzystuje zdobytą wiedzę i umiejętności w nowych sytuacjach ➤ wykonuje zadania bez pomocy i kontroli z zewnątrz ➤ sprawdza trafność rozwiązań ➤ przeprowadza samokontrolę, samoocenę ➤ współuczestniczy w korekcie pracy własnej 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ zadanie, problem ➤ zasady higieny pracy umysłowej 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ radość z samodzielnego rozwiązywania problemów ➤ ciekawość poznawcza ➤ koncentracja uwagi ➤ rozwijanie procesów myślenia: analiza, synteza, wnioskowanie, uogólnianie, porównywanie, klasyfikowanie, szeregowanie ➤ twórcze myślenie w jego aspektach: płynność, giętkość, oryginalność ➤ dostrzeganie problemu ➤ wytrwałość w dochodzeniu do rozwiązania problemu ➤ szukanie różnych dróg dojścia do celu ➤ wyobraźnia
2. Samodzielność w działaniu.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ planuje kolejne czynności ➤ dobiera potrzebne materiały, narzędzia, przybory, przyrządy... ➤ bezpiecznie posługuje się nimi ➤ świadomie i samodzielnie wykonuje pracę ➤ sprawdza i koryguje efekt własnej pracy 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ samoochrona ➤ plan, zadanie ➤ efekt, rezultat ➤ bezpieczeństwo i higiena pracy 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ rozwijanie spostrzegawczości ➤ zdolność systematycznego ujmowania, przedstawiania i odczytywania świata ➤ odpowiedzialność

Kształtowanie samodzielności uczniów wymaga od nauczyciela poszukiwania nowych, niekonwencjonalnych metod i form pracy. Sprzyja temu podejmowanie działań w zakresie nauczania indywidualnego, zespołowego, aktywizującego, wychowującego oraz problemowego. W. Okoń (1986) twierdzi, że: „Głównym i decydującym warunkiem rozwijania samodzielności jest dochodzenie do nowych wiadomości poprzez rozwiązywanie problemów”.

W nauczaniu problemowym należy „zadbać o to, pisze J. Kujawiński (1989), aby:

- rozwiązywane problemy były dostosowane do potrzeb i możliwości dziecka i miały dość często charakter praktyczny (ze względu na dominującą u większości dzieci młodszoszkolnych fazę myślenia konkretno – obrazowego);
- dobrać możliwie najlepsze metody i formy pracy;
- przygotować optymalne materiały i środki dydaktyczne;
- zastosować styl pracy zapewniający uczniom znaczną swobodę działania oraz doznawanie poczucia bezpieczeństwa a szczególnie podmiotowości”.

Ten sam autor podkreśla, że większą samodzielność uczniów w okresie wczesnoszkolnym wzbudzają problemy powiązane z potrzebami uczniów, praktyczne, otwarte i zróżnicowane niż problemy teoretycznie, zamknięte, jednolite dla całej klasy.

Powszechne jest twierdzenie, że nie można oczekiwać od uczniów klas początkowych, aby ich praca była w całości planowana i wykonywana samodzielnie. Aby samodzielna praca dziecka przyniosła oczekiwane rezultaty, musi być poprzedzona odpowiednim przygotowaniem. R. Siwiński (1974) wyróżnia następujące etapy kształcenia samodzielności:

- I. Działania uczniów są zależne bezpośrednio od kierownictwa nauczyciela. Są mniej lub bardziej świadome. Względnie samodzielnie realizowane są tylko pewne działania częściowe.
- II. Działania uczniów są pośrednio zależne od kierownictwa nauczyciela. Uczniowie rozwiązują prawie samodzielnie całe zadanie (problem) postawione ogólnie przez nauczyciela.
- III. Uczniowie nie tylko sami rozwiązują całe zadanie (problem), ale i sami wyznaczają sobie zadania do wykonania, powodowani w dużej mierze swoimi zainteresowaniami.

W edukacji wczesnoszkolnej mamy do czynienia ze stałym przeplataniem się tych działań. Kształcenie samodzielności uczniów zależy zatem od warunków, jakie tworzy uczniom nauczyciel do jej przejawiania.

Warto również wspomnieć, że „kształceniu samodzielności musi towarzyszyć dostatecznie silna motywacja do wykonania zadania. Źródłem tej motywacji powinna być chęć zaspokojenia ciekawości. (...) Warunkiem koniecznym samodzielnego rozwiązania każdego problemu jest zrozumienie na czym polega trudność”. (Baranowicz, 1989).

Samodzielność może przejawiać uczeń, który osiągnął odpowiedni poziom rozwoju psychicznego, fizyczno – zdrowotnego oraz emocjonalno – motywacyjnego.

„Gdy dziecko rozwiązuje samodzielnie jakikolwiek problem teoretyczny, to nie tylko przejawia aktywność poznawczą (uzupełnia wiedzę, przeprowadza operacje myślowe itp.), ale również emocjonalno – motywacyjną (przeżywa określone uczucia, załamuje się bądź nie rezygnuje z wysiłku itp.) i niekiedy także behawioralną (przeprowadza pomiary, doświadczenia, obserwacje, wykonuje rysunki itp.)”. (Kujawiński, op. cit.). Wynika stąd, że rozwijanie samodzielności uczniów zależy również od uwarunkowań osobowych, tkwiących w samym uczniu.

Pamiętajmy, że im wyższy stopień samodzielności uczniów, tym wyższe kompetencje uczniów. Respektujmy naturalną skłonność dzieci do samodzielnego działania oraz stwarzajmy im optymalne warunki dla rozwoju samodzielności w myśleniu i działaniu.

Chciałabym, aby niniejsze opracowanie stało się dla nauczycieli pretekstem do refleksji nad celem i sposobami własnej pracy z dziećmi. Podobnie, jak Piłsńnik (2002) uważam, że: „Uczniowie przecież po to chodzą do szkoły, aby móc samodzielnie, aktywnie i owocnie żyć poza jej murami”.

Opracowanie: Elżbieta Geisler

Bibliografia:

1. Baranowicz K., *Samodzielność jako kategoria dydaktyki*, „Życie Szkoły” 1989 nr 2.
2. Komar W., *Z zagadnień teorii praktyki wychowania do samodzielności*, „Ruch Pedagogiczny” 1983 nr 2.
3. Kujawiński J., *Samodzielność uczniów klas początkowych w nauczaniu problemowym*, „Życie Szkoły” 1989 nr 2.
4. Muszyński H., *Ideał i cele wychowania*, Warszawa 1981.
5. Okoń W., *Nauczanie problemowe we współczesnej szkole*, Warszawa 1986.
6. Piłsniak U., *Jak przygotowuję uczniów do życia poza szkołą*, „Życie Szkoły” 1989 nr 2.
7. Siwiński R., *Struktura treści i samodzielność uczniów na zajęciach laboratoryjnych w pracowni elektrycznej*, w: *Treści nauczania a rozwijanie samodzielności*, pod red. R. Radwiłowicza, Warszawa 1979.
8. Suchodolski B., *Wychowanie dla przyszłości*, Warszawa 1968.